

ԼՐԱԲԵՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

1 (649)

Երևան: ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրատարակչություն, 2017

էջ 201-206:

Մուրադյան Գ. Հ.

ԱՐՏԱՐԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՈՃԱԿԱՆ ՀՆԱՐ ԳԻՏԱՖԱՆՏԱՍՏԻԿ ԴԻՍԿՈՒՐՍՈՒՄ

Արտարկումը անգլալեզու գիտաֆանտաստիկ գրականության մեջ կիրառվող կարևորագույն հնարներից է, քանի որ ներառում է ժանրի հիմնաքարը՝ փոփոխության գաղափարը: Գիտաֆանտաստիկ արտարկումների շնորհիվ հայտնի գիտական փաստերն ու տեսությունները վերածվում են ապագային վերաբերող անիրական կանխատեսումների, որոնք գիտական չեն, բայց գիտական հիմք ունեն և գիտականի տպավորություն են թողնում: Արտարկման վերլուծությունը մեծապես նպաստում է դրա միջոցով ստեղծված պատկերների ճիշտ ընկալմանը և հեշտացնում դրանց մեկնաբանությունը: Վերլուծության այդ մեթոդի կիրառությամբ հնարավոր է սահմանագատել գիտական և գեղարվեստական, ճանաչողական և երևակայական գործընթացները: Արտարկումը, այսպիսով, երևակայականի կառուցումն է բանական հենքի վրա, և գիտաֆանտաստիկան այն կիրառում է որպես ապագան կանխատեսելու և կառուցելու հնար:¹ Ք. Սալիվանը² արտարկումը կարևորում է փոխաբերությունների ուսումնասիրության տեսանկյունից: Ըստ Մ. Մքգլոնի,³ գծային արտարկումը կարող է լավագույնս կիրառվել որպես փոխաբերության վերլուծության լեզվաբանական և ճանաչողական հնար: Քանի որ փոխաբերությունը ներհատուկ համեմատություն է և ոչ թե պնդում՝ այն կարող է հեշտությամբ հարմարվել գծային արտարկման բանաձևին ($y = cx + a$), որտեղ x -ը և y -ը համեմատության փոփոխական բևեռներն են, իսկ c - ն և a - ն՝ հաստատունները:

¹ Muradian G.H., Mardoyan L. *Analytical Framework of Extrapolation and Metaphor in William Gibson's "Neuromancer"*. Kalbu Studijos: Studies About Languages N 27. International Scientific Journal. Lithuania: Kaunas University of Technology, 2015, pp. 69-77.

² Sullivan K. *The Linguistic Structure of Literary Metaphor*. Berkeley: University of California, 2007.

³ McGlone M.S. *Conceptual Metaphors and Figurative Language Interpretation: Food for Thought?* // Journal of Memory and Language, N 35, 1996, Article No. 0029: Lafayette College, 1996, pp. 544-565.

Անդրադառնանք արտարկման վերլուծության մեթոդի կիրառությամբ իրականացված լեզվական արտածումներին, որտեղ գծային արտարկումը հանդես է գալիս որպես ճանաչողական հնար: Քննենք նախադասության մակարդակում իրացվող հետևյալ արտարկումը.

Night City was like a deranged experiment in social Darwinism, designed by a bored researcher who kept one thumb permanently on the fast-forward button.⁴

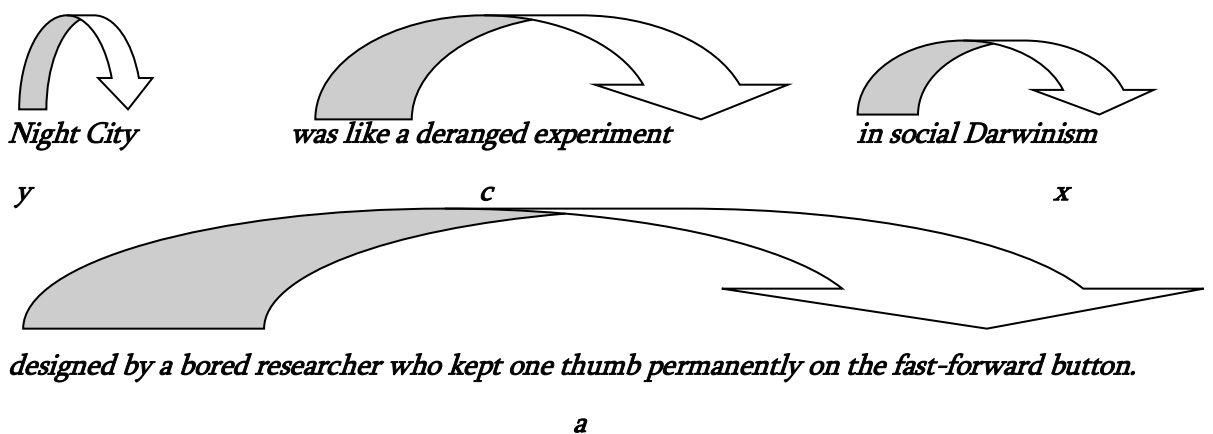
(Գիշերային քաղաքը կարծես սոցիալ դարվինիզմի խելահեղ գիտափորձ լիներ՝ ստեղծված ձանձրացող գիտնականի կողմից, որը փորձում էր անմիջապես մոռանալ այդ տեսությունը:)

Նշված օրինակում հեղինակի հետաքրքրության առարկան ապագայի *գիշերային քաղաքն* է (*Night City*), որը, գեղարվեստական համեմատության (*like a deranged experiment – որպես խելահեղ գիտափորձ*) միջոցով արտարկվելով, ներկայացվում է որպես համակարգչային դարաշրջանի *խելահեղ գիտափորձ*: Նախադասության կառույցում *գիշերային քաղաք (Night City)* գործակիցը փոփոխական է այն առումով, որ վիրտուալ իրականությամբ ներծծված քաղաքը բնորոշելու համար հեղինակը կարող էր մեկ այլ լեզվական միավոր գործածել, օրինակ՝ քաղաքի իրական անունը կամ նույն կապակցությունը՝ որոշյալ հոդով և փոքրատառերով և բնականաբար՝ հուզական ավելի թույլ լիցքավորվածությամբ: Համեմատության պարտադիր բաղադրիչը (*was like a deranged experiment – կարծես խելահեղ գիտափորձ լիներ*) հաստատուն է այն առումով, որ տեխնոլոգիական մրցավազքի և դիստոպիական իրականության մի մասը կազմող հերոսի համար քաղաքի ռիթմը չէր կարող բնորոշվել այլ կերպ, քան *խելահեղ*: Ընդ որում, հաստատունի ոճական ուժգնությունը կրկնապատկվել է *deranged experiment (խելահեղ գիտափորձ)* մակդրավոր կապակցության շնորհիվ և բազմապատկվել *in social Darwinism (սոցիալ դարվինիզմի)* փոփոխականի միջոցով, որից էլ մեծապես կախված է *γ* փոփոխականի արժեքը, ինչպես նաև *c* հաստատունի հետագա արտարկումը: Փոփոխական միավորը նախադասության կառույցում աչքի է ընկնում իմաստային լայն ընդգրկմամբ և իրացնում է ճանաչողական գործառույթ: Առանց սոցիալ դարվինիզմի գաղափարախոսության էությունն ըմբռնելու հնարավոր չէ մեկնաբանել հեղինակի՝ քաղաքի նկատմամբ ունեցած հաստատուն բացասական վերաբերմունքը:

Այսպես՝ Ամերիկայում և Եվրոպայում 1870-ականներին առաջացած սոցիալ դարվինիզմի գաղափարախոսները գտնում են, որ դարվինյան էվոլյուցիայի և բնական ընտրության տեսության տրամաբանական շարունակությունը մարդկային

⁴Gibson W. *Neuromancer*. New York: Ace Books, 1986.

հասարակությունից աղքատների ու թույլերի դուրս մղումն է, հարուստների և ուժեղների վերարտադրության ապահովումը: Բայց այս նոր դարվինիստները չեն պարզաբանում, թե հատկապես որ հատկանիշների հիման վրա պետք է տարրորոշվեն ուժեղները և թույլերը և թե ինչ մեխանիզմներով պետք է խրախուսվեն ուժեղները և ոչնչացվեն թույլերը: Սոցիալ դարվինիզմի նկատմամբ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո առաջացած բացասական վերաբերմունքի պատճառով այն գրեթե մոռացության մատնվեց,⁵ և այդ գաղափարախոսության անլրջության վերաբերյալ Գիբսոնի կարծիքը, ինչպես նաև *in social Darwinism* (*սոցիալ դարվինիզմի*) փոփոխականի արտարկումը վերջանում է *a* հաստատունի տիրույթում իրացվող փոխաբերության միջոցով՝ *designed by a bored researcher who kept one thumb permanently on the fast-forward button* (ըստ Գիբսոնի, վերոնշյալ գաղափարախոսությունը *ստեղծվել է ձանձրացող գիտնականի կողմից, որը պատրաստ է անմիջապես մոռանալ այդ տեսությունը*): Արտարկման պատկերն ավելի պարզ կլինի, եթե շարժվենք հակառակ ուղղությամբ՝ սկզբնաղբյուր տիրույթից դեպի թիրախ տիրույթը. ձանձրացող գիտնականի անլուրջ գաղափարախոսությունը (*a*), այն է՝ սոցիալ դարվինիզմի տեսությունը (*x*)՝ դրան բնորոշ խելացնոր գիտափորձով (*c*), ներկայացնում է ապագայի համակարգչայնացված քաղաքը (*y*): Ընդ որում, *Night City* (*գիշերային քաղաք*) որոշչային շարույթի *Night* (*գիշեր*) գոյականական բաղադրիչն իր հերթին բացասական լրացուցիչ առնշանակային երանգ է հաղորդում ամբողջ ասույթին: Լայն առումով, համեմատության իմաստային տիրույթում առկա է երկու առարկա՝ խելահեղ քաղաքը և սոցիալ դարվինիզմի ոչ պակաս խելագար տեսությունը: Եթե վերոնշյալ համեմատություն-արտարկումը ներկայացնենք գծապատկերով, այն կունենա հետևյալ տեսքը.

Դիտարկենք ռեակտիվ շարժիչներով տիեզերանավերի մղման տեսական մեթոդի արտարկման արդյունքը՝ նիվենյան *Դոն Ճուան* (*Don Juan*) տիեզերանավը: Լ. Նիվենի՝ ծանր

⁵Williams R. *Social Darwinism*.//Herbert Spencer's Critical Assessment. John Offer (ed). Philadelphia: Open University Press, 2000, pp. 186–199; Claeys, G. *The "Survival of the Fittest" and the Origins of Social Darwinism*.//Journal of the History of Ideas 61 (2), 2000, pp. 223-240.

գիտաֆանտաստիկ ժանրին պատկանող վիպակի վերնագիրը՝ *Down and Out (Անապաստան աղքատները)*,⁶ ընդլայնված փոխաբերություն է և իր հասկացական տիրույթ է ներառել ամբողջ ստեղծագործությունը: Որպես դարձվածք *down and out* կապակցությունը պատկերում է թշվառ, անապաստան, կարիքավոր, հասարակության կողմից հալածված անձ կամ սոցիալական խումբ: Որպես այդպիսիք՝ վեպում հանդես են գալիս ոչ միայն 1970 թվականին անբուժելի հիվանդության պատճառով սառեցման ենթարկված և 2190թ. համաշխարհային տիրապետության հասած բռնապետական կառավարության կողմից վերակենդանացված, երեք հարյուր տարի անծայրածիր գալակտիկայում թափառող *Don Juan* անունը կրող տիեզերանավի միակ օդաչուն՝ Ջերոմ Քորբելը, այլև Երկիր մոլորակի վրա ապրող այն հասարակությունը, որին Քորբելը հանդիպում է երկրային ժամանակով երեք միլիոն տարի անց հայրենիք վերադառնալուց հետո: Քորբելին վերակենդանացնելու, *ուղեղի լվացման* (գիտաֆանտաստիկ եզրույթ-նորաբանությամբ՝ *mindwiping*), այսինքն նոր հիշողություններ տեղադրելու միջոցով երկրից արտաքսված հանցագործ դարձնելու և միջաստղային տիեզերանավով գալակտիկա ուղարկելու նպատակը կառավարության համար երկնային մարմինների *մթնոլորտը*, *ջերմաստիճանը*, *էկոլոգիան փոխելու* (գիտաֆանտաստիկ եզրույթ-նորաբանությամբ՝ *terraforming*) միջոցով նոր բնակելի տարածքներ ձեռք բերելն է: Քորբելին վերահսկում և կառավարում է տիեզերանավում նրա հետ «բնակվող» միակ էակը՝ գերբանական, խոսող համակարգիչը, բայց հերոսին ի վերջո հաջողվում է թոթափել համակարգիչի «լուծը», անասելի դժվարություններ հաղթահարելով՝ հասնել գալակտիկայի կենտրոնում գտնվող սև անցքին և հետո վերադառնալ Երկիր մոլորակ: Ավելացնենք, որ գիտաֆանտաստիկ *Դոն Ջուան* տիեզերանավը ֆիզիկոս Ռ. Բասարդի 1960 թ. հայտնագործած ռեակտիվ շարժիչներով տիեզերանավերի մղման տեսական մեթոդի նիվենյան արտարկման արդյունքն է:⁷ Արտարկման պատկերը հետևյալն է՝ *Դոն Ջուանը* համաձույլ տիեզերանավի տեսական մոդել է, որն օգտագործում է միջաստղային մատերիայի մագնիսական դաշտից հավաքած և խտացման ենթարկված ջրածնի միջուկային էներգիան: Նույնիսկ առանց վառելանյութի մեծ պաշար հավաքելու՝ այն կարող է զարգացնել հսկայական արագություն: Տեսաբանները կարծում են, որ կարելի է ստեղծել համաձույլ թեթև և փոքր շարժիչ, եթե հնարավոր լինի կառավարել վերերկրային մագնիսական խտացման գործընթացը և կանխել պլազմատիկ անկայուն տատանումները:⁸ Հենց այս «հնարավորն» է, որն արտարկվելով դարձել է գիտաֆանտաստիկ իրականություն:

⁶ Niven L. *Down and Out*.//The Best from Galaxy. Volume IV. New York: Ace Books, 1978, pp. 8-40.

⁷ *Bussard ramjet*. Wikipedia, 2014, <[http://en.wikipedia.org/wiki/Bussard ramjet](http://en.wikipedia.org/wiki/Bussard_ramjet)>, Accessed January 21, 2015.

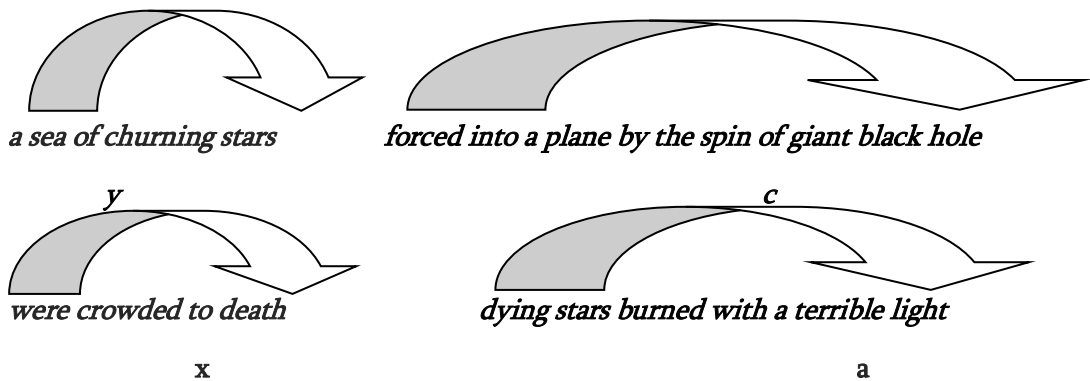
⁸ *Fusion rocket*. Wikipedia, 2014, <http://en.wikipedia.org/wiki/Fusion_rocket>, Accessed August 5, 2015.

Գծային արտարկման մեթոդի կիրառմամբ քննենք նիվենյան ևս մի օրինակ, որտեղ որպես ճանաչողական հնար՝ արտարկման իրացման գործում կարևոր դեր է կատարում հասկացական տիրույթների ընդլայնումը:

Don Juan raced above a sea of churning stars. In a normal galaxy they would have been crowded enough. Here, forced into a plane by the spin of giant black hole at the centre, they were crowded to death. Dying stars burned with a terrible light.

(Ղոն Ճուանը սլանում էր անհանգիստ աստղերի ծովի վրայով: Սովորական գալակտիկայում դրանք իրենց սովորական բույլերը կկազմեին: Այստեղ, կենտրոնում գտնվող հսկայական սև անցքի պտտահողմի պատճառով մի կողմ մղված՝ դրանք դատապարտված էին մահվան: Մեռնող աստղերը վառվում էին ահավոր լույսով:)

Ընդլայնված փոխաբերական և հասկացական տիրույթներին առնչվող $y = cx + a$ գծային ֆունկցիան կունենա հետևյալ պատկերը.

Մակդիրով արտահայտված առաջին փոփոխականը (*a sea of churning stars* – *անհանգիստ աստղերի ծովը*), հենց այս, բացասական առնշանակայնությամբ օժտված ձևակերպմամբ մեծապես պայմանավորում է նախադասության հետագա ոճավորումը և մեկնաբանվում *c* հաստատունի (*forced into a plane by the spin of giant black hole* – *հսկայական սև անցքի պտտահողմի պատճառով մի կողմ մղված*) հետ ունեցած իր պատճառահետևանքային կապի շնորհիվ: Հաստատուն միավորը իր վրա է կրում նախադասության հասկացական արտարկման ամենամեծ բեռը, որը հետևյալն է. տեսականորեն, հաշվի առնելով մատերիայի և էներգիայի փոխակերպման վերաբերյալ ներկայիս գիտական ուսումնասիրությունները, կարելի է ենթադրել, որ արևից մի քանի անգամ մեծ չափեր ունեցող աստղերի մասնատման հետևանքով տիեզերքում կարող են առաջանալ որոշակի տարածություններ, որոնք էլ 1960-ականներին անվանվեցին «սև անցքեր»: Հարաբերականության տեսության լույսի ներքո դիտարկելիս՝ սև անցքերի արտարկման հնարավորությունները մեծանում են: Այդուհանդերձ, ֆիզիկոսներն ու մաթեմատիկոսները խիստ վերապահումով են մոտենում այն փաստին, որ նշանակալի

զանգված ունեցող աստղի մասնատված մատերիան կարող է նեյտրոնային-աստղային վիճակից մեկ այլ վիճակի փոխակերպվել և վերածվել սև անցքի: Այսպիսով, սև անցքերը՝ տիեզերական այն հանրահայտ տարածությունները, որտեղ բազմիցս հայտնվում են գիտաֆանտաստիկ ստեղծագործությունների հերոսները և սլանում են լույսից արագ ընթացող տիեզերանավի մոդելները, առայժմ իրականություն են միայն գիտական ֆանտաստիկայում:

Այս օրինակի *c* հաստատունի առնչությամբ ավելացնենք, որ աստղերի իրարանցման պատճառը հսկայական սև անցքն է, որի առաջացրած պտտահողմը խառնիխուռն մի կողմ է նետել նախկինում կանոնավոր դասավորված աստղաբույլերը: Իրավիճակի ողբերգականությունը բազմապատկվում է *x* փոփոխականի (*were crowded to death – դատապարտված էին մահվան*) միջոցով, որն, ինչպես գիտենք, պայմանավորում է *y* փոփոխականի (*a sea of churning stars – անհանգիստ աստղերի ծովը*) արժեքը և բացահայտում աստղերի իրարանցման պատճառը, այն է՝ *աստղային ամբոխը մեռնում է*: Այս միտքը վերահաստատվում և իր հանգուցալուծումն է գտնում *a* հաստատունի և հատկապես դրա բաղադրիչները կազմող *dying stars* (*մեռնող աստղեր*) և *terrible light* (*սհավոր լույս*) մակերային շարույթներով՝ ահավոր լույսով բոցավառվող աստղերն իրոք «մեռնում են»:

Экстраполяция как стилистический прием в дискурсе научной фантастики

Г. А. МУРАДЯН

Резюме

Экстраполяция - это сопоставление образного и рационального в дискурсе научной фантастики, и его анализ раскрывает когнитивные и эмоциональные процессы и лингвистические средства их реализации. Экстраполяция является важным инструментом, используемым в анализе научно-фантастической метафоры.

Extrapolation as a Stylistic Device in Science Fiction Discourse

G. H. Muradian

Abstract

Extrapolation is the juxtaposition of the imaginative and the rational in the discourse of science fiction, and its analysis reveals the cognitive and emotive processes and the linguistic means of their realization. Extrapolation, thus, is an important tool, which has been applied to the analysis of science fiction metaphor in the present paper.